

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.334.3
ПНР

ЉУБИША ДЕСПОТОВИЋ
Филозофски факултет
Нови Сад

ПОЛИТИКА И ПРОСТОР прилози за једну социологију геополитике

Сажетак: У раду се у најкраћем облику настоје објаснити основни правци развоја геополитике као науке, код нас потпуно запостављене академске дисциплине. Такође се, излажу основни појмови, као и социолошко - политиколошки аспекти геополитичких учења социјалних мислилаца у последња два века.

Кључне речи: геополитика, социологија, политика, простор, глобализација, политикологија, историја.

Иако код нас недовољно позната, а у академском свету готово проскрибована и до степена изругивања искарикирана појава, геополитика без обзира на сву наметнуту јој опскурност још увек опстаје као довољно интригантна и занимљива тема. Осим што се излизала у псеудонаучним и недоученим политичким расправама, које код нас пословично добијају на медијском значају, геополитика се у озбиљним научним круговима на западу и истоку, полако али сигурно етаблирала као сериозна академска дисциплина која се више од два века у континуитету изучава на елитним академијама како цивилног тако и војног профила. Сваки значајнији социјални мислилац на мање или више експлицитан начин у свом опусу тематски реферише и овај важан аспект политичког и цивилизацијског тока. Као што ћемо касније видети неки од њих су изучавању геополитичких проблема посветили своја

најзначајнија дела. То што се код нас ова значајна научна дисциплина (сложена по својој дисциплинарној структури) није развила и стекла адекватан академски статус не може се приписати само нашој провинцијалној свести, већ, разлоге између осталих треба тражити и у томе што је то на неки начин била елитна дисциплина намењена великим геополитичким силама, тако да се наш пословично присутни епигонски рефлекс није довољно развио у овом случају.

Део разлога за тешко академско укоренивање геополитике, поред политичких (неакадемских) разлога лежи пре свега у њеној сложености и интердисциплинарности. У модерном конституишању геополитике учествовало је више традиционалних академских дисциплина - *социологије, права, културологије, војне стратегије, географије, религије, економије, етнологије, историје, демографије, политикологије* и др. Геополитика стога и поред свог синтетичко-генеричког карактера, представља још увек недовршени теоријско-методолошки концепт, који лута за својим прецизнијим предметним одређењем. Тачније речено њена предметна недовршеност и непрецизност последица је и сложености самих процеса који представљају предмет теоријског и истраживачког обухвата геополитике као науке. Такође нису без значаја, ни мотиви за бављењем геополитичким феноменима, они се нису променили са очекиваним развојем науке и цивилизације, и претпостављеним прогресом који је требало да буде нека врста нове религиозности са крајњим хуманистичким учинком као планираном последицом развоја. Упркос свим очекивањима, свет не само да није постао бољи, него није постао ни суштински другачији него што је био. Модерна цивилизација није донела више мира, праведности и слободе, напротив, агресија је све већа, патње теже, грамзивост и егоизам у порасту а средства разарања неслућено и неконтролисано увећана.

Један од разлога њеног теоријског посртања крије се и у тзв. идеолошким претеривањима којима су неки од истакнутих геополитичара често били склони. Нека од геополитичких учења била су инспирисана идејама које су често прелазиле границу политички прихватљивих ставова, инспиришући у практично-политичкој равни и најекстремнија расистичка и шовинистичка поступања која су за последицу имала ратове и тешке злочине. Повеза-

ност геополитике са виталним интересима високе политике, особито великих држава често је утицала на њену методолошку недоследност, она је понекад и преко реалне потребе ишла за интересима практичне политике, прилагођавајући јој своје аналитичке способности, жртвујући том приликом жељену и преко потребну научну и методолошку конзистентност. Помало је уобичајено да се геополитика доживљава само као *наука о владању*, као „кратак приручник господара”, као *наука о политичкој моћи*, њеном стицању, употреби и ширењу, као нека врста *обавезне империјалне лектуре* без које је немогуће отпочети процес покорвања света властитим интересима. Ипак у свом савременом издању геополитика се одређује као „уџбеник власти, у коме се даје сажетак онога што треба имати у виду приликом доношења глобалних (судбоносних) одлука, као што су склапање савеза, започињање ратова, спровођења реформи, структурално престојавање друштва, увођење свеобухватних економских и политичких санкција итд.” (Дугин А., 2004: 25) Геополитика стога није добила статус тзв. масовне идеологије, већ пре свега *помоћне научне дисциплине чија се сврховитост пре свега налази у потреби освајања оних знања која ће одређеним социјално-политичким инстанцама послужити за реалније планирање, стратешко промишљање, глобално позиционирање и вођење политике реалних циљева, који треба да исходјују планирано задовољење парцијалних интереса моћи*. Значај геополитике најбоље се може потврдити чињеницом да она иако често неприхваћена у официјелним научним круговима и заједници класичних дисциплинарних подела науке, представља изузетно делотворну науку, чији практично-политички значај односи превагу над неким њеним теоријско-методолошким недовршеностима и неодређеностима. „Тако је било и са једним од првих геополитичара, истинским оцем-оснивачем те дисциплине, сер Хелфордом Мекиндером. Његове идеје нису биле примане у академским круговима, али је он непосредно учествовао у креирању енглеске политике прве половине 19 века, ударивши теоретске темеље међународне стратегије Енглеске, коју су средином столећа преузеле САД и развили амерички (шире атлантистички) Макиндерови следбеници.” (исто, 18)

Фридрих Рацел (1844-1904) се сматра једним од очева оснивача геополитике, не само немачке школе, него геополитике

уопште. Још од своје докторске дисертације „Емиграција у Кини” па преко рада „Антропогеографија” па до свог главног рада „Политичка географија” Рацел се континуирано и систематски бави темама које по свом карактеру у битном реферишу оно што данас подразумевамо под предметном одређеношћу геополитике. Рацел истражује еволуцију народа, везе које постоје између демографије и географије, утицај рељефа на културно-политичко формирање народа и сл. Рацел истиче важност тла, за укупан развој и раст народа. За њега је кретање историје битно условљено тлом и територијом, а држава као крајњи и најважнији организам раста и развоја народа, зависи ће пре свега од рељефа, просторне величине и уређености државне територије. Рацелов организам се испољава и у појмовној равни, у појмовима **простор (raum)**, **животни простор (lebensraum)**, животна енергија, геобиосредина, и сл. Рацелов основни геополитички постулат лоциран је у ставу о држави као „живом просторном организму укорењеном у тлу”, у том сегменту свога учења Рацел нам се исказује као директни настављач немачког социолошког организацизма и Ф. Тениса као његовог најзначајнијег представника.

С обзиром да се држави приступа као живом организму који има своје законитости раста и развоја, као нужна геополитичка консеквенца тог става, јавља се концепција о неопходности њеног раста и ширења. То нужно производи једну *колонизаторску логику*, која подразумева потребу ширења територије, и њену експанзију изван постојећих граница. Не чуди зато примедба Рацелу да је написао један својеврсни „*катехизис за империјалисте*”. Сам Рацел никада није скривао своја националистичка осећања, али их он није нужно поистовећивао са нарастајућим немачким империјалним тежњама. „Било му је важно да створи концептуално оруђе за схватање историје држава и народа усклађено са њиховим односом према простору.” (исто, 42) Боравак у Америци оставио је велики утисак на Рацела, и битно утицао на успостављање другог важног постулата у његовој геополитичкој теорији. Запазио је да је код Американаца изразито присутно осећање и потреба за освајањем простора и ширењем државне територије. То је производило тежњу за сталним ширењем што у коначном доводи до стварања *светске геополитичке силе (weltmacht)*. А то је довело до схватања значаја **мора** као врло важног геополитичког

чиниоца. Рацел је добро процењивао значај мора за постизање статуса велесиле, па је стога сасвим логично указивао на потребу јачања **поморске моћи**, наводећи примере историјске доминације поморских сила попут, Шпаније, Португала, Холандије, и Енглеске. Стога је указивао да велике континенталне земље, каква је и његова Немачка морају да граде своје поморске снаге и моћ, уколико желе да успешно парирају нарастајућим поморским силама.

Сматрајући се Рацеловим учеником, швеђанин **Рудолф Кјелен** (1864-1922) наставља његово учење, и први користи појам *геополитике*, лоцирајући је дисциплинарно као део *политикологије*. Он је **геополитику дефинисао као „науку о држави као географском организму оваплоћеном у простору”**. Поред геополитике, као нови делови науке о политици, треба да се конституишу још четири нова неологизма. *Екополитика* која треба да проучава државу као економски организам и силу, *кратополитка* која треба да проучава облике владавине и власти, *социополитике* која проучава социјалне аспекте државе као и *демополитике* која проучава динамичке аспекте међусобног односа народа и државе. Кјелен је развијао Рацелову идеју о континенталној држави експлицирајући је на немачком примеру. *Он је усталио геополитичку максиму, по којој се интереси Немачке као централне копнене и државне масе у Европи, супротстављају интересима такозваних западноевропских држава каквим је сматрао пре свега Енглеску, и Француску.* Он позајмљује идеју о тзв. *младим народима* од Ф. М. Достојевског, сматрајући да су Немци као и Руси млад народ и да им је судбина у многоне подударна, и Немачка треба да шири своју просторно географску експанзију на средње-европски простор ширећи се ка идеалу континенталне државе великих планетарних размера. При томе је значајно напоменути да је **Кјелен истицао један врло важан постулат геополитике, да је идеолошки аспект од другостепеног значаја за геополитичке интересе државе.**

На трагу Рацела и Кјелена, **Фридрих Науман** је развио концепцију *Средње европе (mitteleuropa)* и њеном геополитичком значају за интеграцију немачког политичког простора. Тако је концепција Средње Европе, од пангерманског постала и важан геополитички пројекат у којем је доминантни интерес био заједничка географско- политичка судбине овог региона а не само ње-

гово етничко јединство. Тако се полако кристалисала геополитичка свест Немаца о њиховом положају и значају на просторима централне Европе.

Своје коначно конституисање геополитика је остварила у лику и делу **сер Хелфорда Ц. Макиндера** (1861-1947), директора Лондонске економске школе и припаднику високих кругова енглеске политике. Географ по основном образовању, Макиндер је извршио постављање свих централних појмовно- категоријалних структура геополитике. У раду „Географска осовина историје” Макиндер је поставио централне постулате геополитичке теорије. По Макиндеру у средишту света лежи централни континентални масив који он назива „*срце света*” (*heartland*) *евроазијски континент*. Евроазијски континент (срце света) је кључна територија у границама тзв. *светског острва (world island)* у који Макиндер укључује Азију, Африку и Европу. „У самом центру је „*географска осовина историје*” или „*осовински ареал*” Тај геополитички појам је географски истоветан са Русијом.” (исто, стр.48.) Даље, следи *унутрашњи или полупериферни полумесећ (inner or marginal crescent)*, то је простор приобалног простора евроазијског континента или такозвани унутрашњи полумесећ који је историјски представљао зону најинтезивнијег цивилизацијског развоја. Затим *спољашњи или острвски полумесећ (outer or insular crescent)*, као спољашња зона у односу на централну континенталну масу. Историјски ток је показао да је из срца света стално вршен притисак на периферију од стране „копнених разбојника” (монголи, хуни, скити, алани итд.) то су по Макиндеровом мишљењу *недемократични, ауторитарни, хијерархични и нетрговачки народи*. Из спољашњег острвског полумесеца притисак су вршили „поморски разбојници” острвски народи. „Између та два цивилизационо-географска поларна импулса налази се зона „*унутрашњег полумесеца*” која је била најпокретљивија, будући двојака и стално на себи осећајући супротне културне утицаје и захваљујући томе постала место приоритетног развоја цивилизација.” (исто, 50) На пример, Атина, Картагина, Египат и сл.

С обзиром да је бранио стратешке интересе спољашњег острвског света, Макиндер је за главни геополитички задатак англосаксонске политике одредио **осујећивање стратешког савезништва Немачке и Русије као централне копнене зоне евроа-**

зијства, као и стратегије сила спољашњег полумесеца да се што већи део простора приобаља *heartlanda* откине и стави под контролу острвске цивилизације. „Није тешко разумети да је управо Макиндер ударио темељ основне намере у англосаксонској геополитици која је кроз пола века прерасла у геополитику САД и Северноатланског савеза, на било који начин осујетити саму могућност стварања евроазијског блока, стварање стратешког савеза Русије и Немачке, геополитичко јачање *heartland* -а и његову експанзију. *Постојана русофобија Запада у XX веку није толико идеолошког колико геополитичког карактера,*” (исто, 51). Зато Макиндер са немалом стрепњом упозорава, „шта ће се десити са силама мора ако се велики континент једном политички обједини да би постао окосница непобедиве армаде.”

Практичан учинак Макиндерове геополитичке теорије остварио се већ код склапања Версајског мировног уговора. Он је успео у намери да се између Немачке и Русије створи *санитарни кордон* тзв. *лимитрофних држава* које су требале да осигурају да неће доћи до стварања континенталног савеза две земље, а да се притом Западној Европи осигура позиција тзв. приобалне базе за поморске силе (англосаксонски свет).

Алфред Мехен (1840-1914) спада у ред најважнијих креатора Америчке геополитичке доктрине. Високи официр америчке морнарице, Мехен је своје главне геополитичке радове посветио истраживању и осмишљавању значаја мора и стварања *поморске силе* (*sea power*). Као главно средство вођења геополитике и остваривања поморске силе, Мехен је видео у *трговини*, док је моћна ратна морнарица само гарант и заштита таквих настојања. *Поморска сила је за Мехена посебан облик цивилизације, који има све неопходне претпоставке за планетарно ширење, запоседање и остваривање светске превласти.* Мехенове геополитичке идеје, биле су прихваћене од стране америчке политике, особито председника Т. Рузвелта, а врхунац своје експанзије, доживеће у току другог светског рата, и у време хладноратовске доминације америчке спољне политике. Мехен је био ватрени поборник председника Монроа, и његовог става о ширењу америчког утицаја најпре у зони америчког континента, а затим и на остатак света. „Мехен је сматрао да Америка има „*помоску судбину*” и да се та „*Manifest Destiny*” (испољена судбина) у првом ступњу састоји из стра-

тешке интеграције читавог америчког континента, а потом и успостављања светске превласти.” (исто, 56) Мехен је не само пројектовао и најавио планетарне претензије и успон Америке као светске поморске силе, него и таквих планова, као што је тзв. **стратегија анаконде**, која је подразумевала овладавањем ободним деловима азијског прстена од стране атлантистичких структура, и стезање чврстог обруча око евроазијског цина - Русије, као и њеног потискивања од топлих мора према хладном северу. Јачање моћи америчке државе и њено стратешко савезништво са Великом Британијом, требало је да обезбеди да се код противника деси управо супротно. Слабљење државе и спречавање стратешког партнерства највећих евроазијских држава, Русије, Немачке, Кине и Јапана, што је атлантистичка геополитичка машинерија веома успешно чинила током двадесетог века. *Амерички геополитички приоритети како их је видео и одредио Мехен а у практичну политику преточили председници Монро и Рузвелт, и данас су основне идеје водиле америчке спољне политике.*

Видал де ла Бланш (1845-1918) је оснивач француске географске школе, и творац *посибилитета* као једног од посебних рупаваца геополитичке теорије. Критикујући наводна Рацелова претеривања у истицању значаја тла, де ла Бланш сматра да су за политичку историју народа и држава значајна два аспекта, *просторни* (географски) и *временски* (историјски). По њему, просторно-географски чинилац представља само потенцијалност, могућност али не и нужно одређујући чинилац геополитичког положаја и судбине једног народа и државе. Сматрао је да је Немачка због свог државно - народносног потенцијала и централног положаја у европској копненој маси стешњена, па самим тим и најопаснија за своје суседе, особито Француску, стога он потпуно отворено заговара стратешко приближавање Француске атлантистичким геополитичким формацијама. Насупрот њему у Француској се конституише други правац који заступају **адмирал Лавал** и **генерал де Гол**, који се може сматрати *германофилским*, а који заговара стварање стратешког савезништва Париза и Берлина, а онда и Москве, као централних држава евроазијског копненог масива.

Американац **Николас Спајкмен** (1893-1943) други је по важности за стварање америчког геополитичког модела и стратегије. Геополитику је сматрао за најважније оруђе у вођењу

спољне политике, оштро критикујући немачку геополитичку школу и њихове ставове о праведним или неправедним границама, сматрајући их за „метафизичке којештарије”. Залаже се за тзв. *утилитаристичку концепцију геополитике*, помоћу које би САД требале најбржим путем да успоставе **светску владавину**. Спајкмен настоји да изврши ревизију тзв. Макиндрове геополитичке формуле, истичући да је за светску владавину важнија позиција *rimland-a od heartland-a*, при чему се под тзв. *rimland-дом подразумева приоблани простор евроазијског континента*, са средишњим положајем медитераских цивилизација гледано из историјске перспективе.” Спајкмен је предложио да се Мекиндрова геополитичка формула - „*Онај ко контролише Источну Европу, има превласт над heartland-ом, онај ко доминира над heartland-ом, доминира над светским острвом, онај ко доминира над светским острвом, доминира над светом*” - замени његовом - „*Онај ко доминира над rimland-ом, доминира над Евроазијом, онај ко доминира над Евроазијом држи судбину света у својим рукама.*” (исто, 64) *Спајкменов значај за америчку геополитику лежи у чињеници да је он предвидео и пројектовао најважније геополитичке процесе након другог светског рата, а међу њима посебно, стварање НАТО пакта, сужавање суверености модерних држава, светску хегемонију САД и сл.*

Карл Хаусхофер (1869-1946), је један од значајнијих немачких геополитичара због чијих ће ставова и идеја, геополитика изаћи не само на лош глас као псеудонаучна дисциплина, него што је још горе, важити за „*мизантропску, фашистичку и канибалску теорију*”. Његове везе са нацизмом ишле су преко његовог ученика Рудолфа Хеса, мада је у једном тренутку био и у директном познанству са А.Хитлером, па су постојале сумње да му је помагао у писању „*Мајн Кампфа*”. Иако и сам контроверзна личност која је прешла пут од „*пријатеља до непријатеља нацизма*”, Хаусхофер у суштини никада није у потпуности и до краја делио са њима сва њихова уверења и идеје. *Хаусхофер је као учен човек добро знао да се у геополитичким круговима атлантиста Немачка доживљава једнако непријатељски за њихове интереса као и Русија*. Стога је без икакве дилеме настојао да у својим радовима истакне потребу раста и јачања немачке државе. Под тим он није подразумевао само економски и индустријски раст, већ и

војно јачање, културни развој, и територијалну експанзију. Будућност Немачке тачно је предвиђао Хаусхофер биће у сукобу са геополитичким интересима атлантистичког запада и њиховим државама предводницама а то су у Европи биле Енглеска и Француска, и наравно прекоморска Америка. *Геополитички одговор по Хаусхоферу на овај изазов било би стварање континенталног савеза између Берлина, Москве и Токиа*. „Евроазију је немогуће угушити све док њена два највећа народа - Немци и Руси - на сваки начин теже да избегну међусобни сукоб сличан Кримском рату или оном из 1914 године., то је аксиом европске политике.” (исто, 70) Савезништво Немачке и Русије, довело би до стварања „*новог евроазијског поретка*”, и територијално проширење Немачке на рачун неруских азијских пространстава. Али и на примеру Хаусхофера се поновило да је важно не мешати геополитичке интересе са идеологијом. „*Националсоцијалистички расизам је улазио у директну противречност са геополитиком или, тачније, посредно је подстицао Немце на супротну антиевроазијску таласократску стратегију*. (...) Та политика се стално колебала између таласократске линије споља оправдане расизмом и антикомунизмом (антисловенски став, напад на СССР, подстрекавање католичке Хрватске на Балкану итд.) и евроазијске телурократије засноване на чисто геополитичким принципима (рат са Енглеском и Француском, пакт Рибентроп-Молотов итд.)” (исто, 72) *Но оно по чему ће Хаусхофер засигурно остати запамћен у геополитичкој теорији јесу његови ставови везани за тзв. „источну судбину Немачке” и њен трајни геополитички интерес који је окренут евроазијству*.

Познат превасходно као правник и политиколог **Карл Шмит** (1888-1985) нам се у радовима „*Земља и море*” и „*Номос земље*” намеће и као значајан геополитички мислилац. У раду „*Политичка теологија*” Шмит допуњује своје геополитичке ставове, критиком либералне концепције правне државе и људских права, истичући своју идеју о *праву народа (volksrechte)*, која пледира на *право народа на своју духовну, политичку, историјску идентитетску особеност* као и на тзв. **културну сувереност**. У духу конзервативне немачке органицистичке социолошке традиције, Карл Шмит, креира *идеју о исконској повезаности тла - простора и политичке културе једног народа*. Читава социјална

реалност укључујући и државу продукт су те битне геополитичке везе. Овакве Шмитове идеје ће у једном значајном делу инспирисати нацистичке идеологе, иако су оне од истих, такође, примане и са великом дозом скепсе и критике. У том циљу сковао је и појам „*номоса*” који треба да *изрази сву сложеност и органску повезаност, културне особености, духа народа са његовим природним окружењем и географским особеностима*. Тако су **номос земље и номос мора**, не само различити геополитички ентитети, већ и у цивилизацијском смислу потпуно неспојиве појаве која једна са другом стоје у опречном односу. Потпуно у складу са Макиндеровском сликом о сукобу интереса *таласократије (поморске силе) и телурократије (копнене силе)* и Шмит силе копна назива Бехемот а силе мора Левијатан.

Посебно значајна Шмитова геополитичка идеја- теорија, везана је за појам *великог простора (grossraum)*, који у себи садржи идеју империјалне тежње ка ширењу у просторном смислу, како народа тако и његове најважније политичке појавности - државе. Просторно ширење државе не подразумева само политички већ и економски и технички аспект распрострања њене моћи, *од града државе, преко државе- територије, до државе- континента*. Тако општа геополитичка реалност изнова показује сталну сукобљеност **англосаксонског (поморског) и континенталног, копненог евроазијског масива** који показује тенденцију раста који ће пре или касније задобити димензије планетарног сукоба, чији исход би требало по Шмиту да буде прелазак са *континенталне на светску владавину*. Тако ће *глобализацију* иако је није изричито именовано у суштинском смислу Шмит свакако наговести као доминантан геополитички процес савремене цивилизације.

Петра Николајевича Савицког (1895-1968) можемо без претеривања означити као најзначајнијег представника руске геополитичке школе. Своје геополитичке радове формирао је под утицајем руских словенофила, Данилевског и Леонтјева, а са кнезом Н. С. Трубецким водио је двадесетих година прошлог века евроазијски покрет. Савицки Русију доживљава не као националну него као цивилизацијску посебност. На зграђавање руских националиста наишла је његова теза да модерну руску цивилизацију па и нацију не чини само источнословенски супстрат, већ да је Русија као цивилизација сачињена од *словенско-православне али и*

од номадско -татарске компоенте. Руску цивилизацију такође у битном одређује и њена *географска „средњишњост”*, као доминантни геополитички и просторни чинилац. Та „средњишњост” управо чини по Савицком да се Русија издвоји као посебна цивилизацијска и културолошка посебност, јер Русија није ни Европа али ни Азија. „Она је самостални свет, самостална и посебна духовно-историјска геополитичка реалност коју Савицки назива „**Евроазија**”” (исто, 82) Да би боље објаснио руску геополитичку посебност Савицки уводи појам „*месторазвоја*” који би требао да буде помовни еквивалент Рацеловог појама „*Raum*” или Шмитовог појама „*Grossraum*”, као јединствене целине која настаје дејством географских, етничких, економских, политичких, културних и историјских фактора. То је појам који у себи треба снажно да означи органицистички, саборни и културолошки карактер руске интелектуалне традиције, која је често инсистирала на руској самобитности. Појам месторазвоја је само његова геополитичка експликација.

Руску самобитност и посебност одређује такође и политичка и религијска везаност за доминацију једне идеје, или једног идејног, вредносног и религијско-политичког корпуса. **Идеократија** је појам који би по Савицком највише одговарао тој руској цивилизацијској и геополитичкој посебности, која недвосмислено стоји у опреци са западним демократијама, а највише сличи старим азијским деспотијама. „Идеократија је термин који обједињује све облике недемократске, нелибералне владавине зановане на нематеријалистичким и неутилитаристичким мотивацијама. При том Савицки свесно избегава да прецизира тај појам који може бити оличен у теократској саборности, народној монархији, националној диктатури, па и у партијској држави совјетског типа.” (исто, 85) Геополитичким речником речено, **Море** је *демократија либералног типа, поредак трговине и прагматизма, а Копно је идеократија, хијерахијски поредак и владавина занована на доминацији верско-политичког идеала*. И Савицки је тако попут В. Зомбарта све социјалне, економске и културолошке разлике свео на два типа, означивши их појмовима „хероја” и „трговаца”, чији су антагонистички интереси непомирљиво фиксирани и у домену њихових геополитичких реалности. *А Савицки нам се показао као директна геополитичка антитеза „таласократских” геополитичких*

титичара, попут Макиндера, Мехена, Спајкмена и других, док је његова геополитичка теорија у доброј мери кореспондирала са немачким социолошким, органицистичким геополитичарима попут Хаусхофера и Шмита.

Савремени цивилизацијски токови, довели су до крупних геополитичких промена. Распадање биполарног међународног поретка, сваковрсна доминација САД, снажни процеси глобализације, наметање идеје новог светског поретка, процеси десуверенизације средњих и малих држава, груби војни интервенционизам, брутална, економска експлоатација и сл. Наведени процеси нису били стихијски, већ у великој мери планирани геополитички циљеви, који су имали своје снажно утемељење у претходно наведеним геополитичким теоријама и учењима. У том смислу ни савремени цивилизацијски токови, као и они процеси који тек следе, у великој мери ће бити последица садашњих геополитичких интереса и планова.

Савремени атлантизам представља нови геополитички израз тзв. старих геополитичких схватања прилагођених савременим потребама и интересима великих геополитичких играча. *Мејниг, Кирк, Коен, Греј, Кисинџер и др. само су неколицина од нових геополитичара који су осмишљавали и планирали нове геополитичке стратегије.* Сам крај двадесетог века, доводи до глобалне доминације атлантистичке геополитичке стратегије, која је премрежила готово читаву планету, потчињавајући је својим геополитичким интересима. Притом настојећи да све ратне сукобе измести из свог главног територијалног простора, смештајући их у просторе евроазијске зоне. Упркос свеопштој доминацији атлантизма, у оквирима ове геополитичке школе почиње да се јавља један трезвенији и помало песимистичан приступ оличен у радовима и геополитичким ставовима **Семјуела Хантингтона**. Хантингтон потпуно супротно некритичком глобалистичком оптимизму једног **Френсиса Фукујаме** и његовог учења о крају историје, под преминацијом либералне хегемоније, *предвиђа могућу обнову геополитичких савеза евроазијских држава, које би у перспективи могле да угрозе не само позицију планетарне доминације атлантизма, већ и његове интересе у сопственом геополитичком двористику.* Хантингтон упозорава да је геополитичка доминација атлантизма привидна и кратког даха, Испод тог при-

вида планетерне доминације, полако се конституишу *геополитичке алтернативе евроазијства*, које стратешка победа атлантизма није цивилизацијски уздрмала, већ само још више учврстила у ставу о непријатељству сопствених и атлантистичких геополитичких и цивилизацијских интереса. **Западна идеологија оличена у либерално демократским идејама и моделима није прихватљива алтернатива старим цивилизацијским и идеократским схватањима евроазијских држава.** Чак и код оних земаља који су тренутни савезници атлантизма, какав је Пакистан, Кувајт или Саудијска Арабија на пример, није дошло нити ће икада доћи до системског идејно-идеолошког приближавања западних политичких вредности и евроазијских идеократских погледа на државу и народ. Кратко речено, демократија није нити ће икада становати у том цивилизацијском кругу и припадати корпусу политичко-религијских учења. То ће по Хантингтоновим предвиђањима довести до још дубљих геополитичких подела и сукобљавања атлантизма и евроазијства. Он предвиђа конституисање још неколико тзв. цивилизација чији ће интереси потенцијално бити супротстављени западним. То су поред *атлантистичке цивилизације, словенско- православна, конфучијанска, јапанска, исламска, хиндуистичка, латиноамеричка и афричка.* „Свакако, те потенцијалне цивилизације ни издалека нису истоветне. Али, све оне су јединствене по томе што ће вектор њиховог развоја и обликовања бити усмерен супротно од трајекторије атлантизма и цивилизације Запада. Хантингтон сматра да је то практично неминовно и да већ сада, без обзира на еуфорију мондијалистичких кругова треба за основу узети реалистичку формулу - THE WEST AND THE REST Запад и Сви Остали”. (исто, 109) **Тако Хантингтон у духу најбољих учења геополитичке традиције, акценат ставља на тзв. културно-цивилизацијске разлике које стоје у дубини свих досадашњих али и будућих сукоба цивилизација и држава, који временом не само да неће како су многи лажно мислено веровали бити превазиђене под доминацијом либералне хегемоније, већ ће се продубљивати и бити основ и узрок будућих геополитичких сучељавања и сукоба.** Логично је онда што Хантингтон као перспективно највеће противнике запада види Кину и Исламске земље, а пре свега Иран, Ирак и Либију. Док његов геополитички колега **Пол Волфовиц**, највећу претњу

види у поновном подизању Русије у ранг велике геополитичке силе, према којој треба направити велики санитарни кордон и тампон зоне што веће ширине, посебно од земаља које су некада чиниле зону совјетског политичког и војног утицаја. *Тренутна и привидна победа атлантиста тако по Хантингтону, ниуком случају не уклања претњу Западу која му долази од садашњих и будућих геополитичких творевина које ће својом снагом и интересима моћи да узврате и пољуљају садашње позиције доминације.*

У геополитичке правце савременог атлантизма спада и она струја која је своје теоријско уобличење добила у појму *мондијализма*. Иако је та идеја имала своје значајне историјске претходнике, и сеже дубље у историју средњег века па и даље, у она учења која су носила мисао уједињена света под доминацијом једне идеје, (а та идеја је често имала своје значајне историјске, религијске, политичке и идеолошке варијације) и хилијастичких идеала о трајном миру и јединственом светском поретку. *Савремени издаци мондијализма фокусирали су се пре свега на онај сегмент светске владавине која ће у својој основи имати западни атлантистички корпус идеја и вредности.* У том циљу осниване су и разне институције и организације које су имале како јавни тако и полутајни или потпуно тајни карактер. Једна од таквих је и *Савет за међународне односе „Counsil on Foreign relations”*, основан 1921 године, чије је оснивач један од навећих америчких банкара Морган са циљем разраде америчке стратегије о планетарној реализацији идеје Светске владе. Друга таква институција, која је имала шири оквир окупљања, (не само америчких лобиста) била је *Билдербершки клуб (Билдербершка група)* основан 1954 године, која је укључивала поред финансијских структура и аналитичаре, политичаре, интелектуалце и сл. Трећа, и најмоћнија мондијалистичка структура, која је настала 1973 године код нас позната под називом *Трилатерала (Trilateral)*, са седиштем у Америци, Европи и Јапану. „Комисија је названа „тространа” из темељних геополитичких разлога. Она је требало да под окриљем атлантизма и САД обједињава три „велика простора” водећа у техничком развоју и тржишној привреди. Амерички простор који укључује Северну и Јужну Америку, Европски простор, Тихоокеански простор под контролом Јапана.” (исто, 113) *Важнији геополитички мислиоци мондијалистичког круга су Збигњев Бже-*

жиски, Хенри Кисинџер и Џорџ Бол. Њихова главна идеја сводила се на пројекат преласка на јединствен светски систем под стратешком превлашћу Запада, који је тобожњи носилац „прогресивних”, „хуманистичких” и „демократских” идеја и вредности, које су по њиховом саморазумевању биле довољно привлачне и пожељне да оправдају ову тежњу за планетарним наметањем. Идејна база неомондијализма свакако је теоријски рад и дело **Френсиса Фукујаме**, који је покушао да оправда ову планетарну аспирацију на хегемонију атлантизма, учењем којим је досадашњи свет видео као последицу деловања слепих и стихијских сила историје, које треба да смени један рационалистички и разумски приступ који по Фукујами са собом носи либерална парадигма. Тако су тржишна привреда, демократија и техничка модернизација, схваћени као најбољи репрезенти западног либерализма а као такви и најпожељнији и најлогичнији избор за читав свет који треба да се препусти том прогресивном и рационалном дискурсу. Европски пандан Фукујами је **Жак Атали**, дугогодињи директор Европске банке за реконструкцију и развој. Најављујући „еру новца”, Атали сматра да ће *геоекономија* превладати све геополитичке разлике. У помало јудео-кабалистичком духу месијански најављује доминацију вредности које имају свој метеријално-бројчани израз, док ће висока информатичка и технолошка потка учинити свет јединственим и унифицираним. Један правац овог геоекономизма Жака Аталија развијао је и популаризовао у својим радовима и **Фернан Бродел** настојећи да јој да дубље историјско утемељење. „Геоекономија је посебна верзија мондијалистичке геополитике која не разматра приоритетно географске, културне, идеолошке, етничке, верске итд. чиниоце који представљају суштину геополитичког прилаза у ужем смислу речи, него чисто економску реалност у њеном односу према простору. За „геоекономију” уопште није важно који народ живи на одређеној територији, какви су му историја, културне традиције итд. Све се своди на то где се налазе центри светских берзи, рудна богатства, информациони центри, крупни индустријски капацитети, „Геоекономија” приступа политичкој реалности као да Светска Влада и јединствена планетарна држава већ постоје.” (исто, 117)

Једна од концепција неомондијализма је и учење **Карла Сантороа** директора Института за међународна политичка ис-

траживања из Милана. Санторо сматра да се међународна политика полако трансформише из биполарног у вишеполарни свет и да је пред нама период тешко контролисаних цивилизацијских катастрофа. Претпостављени сценарио по Сантороу би почео тако што би се наставио са даљим слабљењем међународних институција, јачањем националистичких и фундаменталистичких идеја, дезинтеграцијом традиционалистичких блокова, почетак ратова ниског и средњег интензитета, настанак нових геополитичких творевина нестабилног карактера, увођење света у општи хаос и несигурност, која би натерала главне геополитичке играче на обнављање значаја међународних институција, што би за последицу требало да има стварање планетарне државе под окриљем Светске владе.

И на овом кратком прегледу геополитичких учења, особито оних блиских атлантистичком кругу, могуће је запазити да се савремени свет посматра као полигон где се испробавају нови геополитички сценарији и планови. Како оних песимистичких, Семјуела Хантингтона о сукобу цивилизација тако и оних оптимистичких који попут Френсиса Фукујаме свет виде као глобално јединствени поредак уређен под доминацијом западне либералне политичке владе. Упркос свим неутемељеним оптимистичким предвиђањима, *геополитика нас свакако може поучити о једном, свет је саздан од разлика, и те разлике није могуће а ни пожељно нивелисати, ма како били прогресивни и хумани пројекти за тако нешто*. Историја нас учи да се иза таквих планова и пројеката крију неки конкретни али увек **парцијални интереси моћи**, који се не могу оправдати ни замаскирати никаквим причама о демократији, људским правима и слободном тржишту. **Свет је рођен у разликама и такав треба и да остане**. Различите идеје ма како нам се оне чиниле страним или неприхватљивим имају право на своју егзистенцију. Да није тако не би опстајале вековима и миленијумима чинећи егзистенцијалну основу читавих, народа, нација, држава, конфесија, вера и цивилизација. Поштујући те разлике свет може да живи у миру, у супротном као и до сада, он неће бити ништа друго до поприште прљавих ратова и сукоба, *а геополитика ће и даље остати пре свега неизбежно идеолошко средство моћних* у покушају да оправдају своје империјалне тежње и поступке.

Литература:

- Дугин Александар (2004): *Основи геополитике 1-2*, Зрењанин.
 Нај Џозеф (2004): *Парадокс Америчке моћи*, Београд,
 Ристовић Д. Милан (1991): *Немачки нови поредак и југоисточна Европа 1941-1945.*, Београд.
 Чарлс В. Кегли, Јудин Р. Виткоф (2006): *Светска политика- тренд и трансформација*, Београд
 Хантингтон П. Семјуел (2004): *Војник и држава*, Београд
 Хантингтон П. Семјуел (1998): *Сукоб цивилизација*, Подгорица
 Фукујаме Френсис (2002): *Крај историје и последњи човек*, Подгорица
 Петровић Зоран - Пироћанац (2004): *Мали појмовник геополитике*, Београд.

Summary: The paper strives to explain in shortest the basic development directions of geopolitics as a science, which is completely neglected as an academic discipline in our country. Fundamental notions, as well as sociological-political aspects of geopolitical theories formulated by societal scholars of the last two centuries are outlined.

Key words: geopolitics, sociology, politics, space, globalization, politicalology, history.